

ISSN 0350-185x, LXXII, св. 3–4 (2016)

UDK: 811.163.41'367.623.3

COBISS.SR-ID: 226398732

DOI: 10.2298/JFI1604093B

Примљено: 23. новембра 2015.

Прихваћено: 14. децембра 2015.

Оригинални научни рад

МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ*

Институт за српски језик САНУ**

ПРИДЕВИ СА ЗНАЧЕЊЕМ ‘КОВРЦАВ’ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

(на грађи за *Ойшћесловенски лингвистички атлас*)

У раду се спроводи етимолошка анализа српских придева са значењем ‘коврцав’, забележених у грађи за *Ойшћесловенски лингвистички атлас*.

Кључне речи: *Ойшћесловенски лингвистички атлас*, српски језик, придеви, ‘коврцав’, етимологија.

0. Наредни том *Ойшћесловенског лингвистичког атласа* (даље: ОЛА), под насловом „Човекове личне особине“, представиће велики број придева којима се изражавају следећи појмови: ‘ћелав’, ‘коврцав’, ‘рић’, ‘пегав’, ‘нем’, ‘слеп’, ‘разрок’, ‘глув’, ‘грбав’, ‘хром’, ‘велик(и)’, ‘дебео’, ‘мршав’, ‘жилав’, ‘брадат’, ‘бркат’, ‘леп’, ‘јак’, ‘шкрт’, ‘добар’, ‘плачљив’, ‘плашљив’, ‘вредан’, ‘лењ’, ‘го, неодевен’. У већини случајева ради се о придевима који се односе на човеков спољашњи изглед и његове физичке особине, и то најчешће оне којима се његова спољашњост разликује од прототипа.¹ У току рада на морфонолошкој транскрипцији српског материјала²

* marta.bjeletic@gmail.com

** Овај прилог је резултат рада на пројекту 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Изложен је на руском језику на III међународној научној конференцији „Етнолингвистика. Ономастика. Етимологија“, одржаној 7–11. септембра у Јекатеринбургу (Русија).

¹ За творбену и семантичку анализу придева са значењем људских особина у српском језику в. Драгићевић 2001.

² У оквиру међународне радне групе ОЛА при Међународном славистичком комитету (Подсекција за уопштавајућу транскрипцију).

пажњу нам је привукао појам ‘коврцав’ због тога што је реализован највећим бројем лексема. Њихова дистрибуција је следећа: у највећем броју пунктова забележен је придев *кудрав* (63, 67, 68, 71, 72, 74, 75, 76, 81, 82, 152); иза њега следи придев *грзурав* (68, 69, 70, 83, 86, 88); у по два пункта забележени су придеви: *грзуљав* (63, 78), *грчкав* (79, 87), *крецав* (55, 64); остали придеви забележени су само у по једном пункту: *врѣкав* (85), *грегурав* (67), *кврчав* (53), *кекерасѣ* (77), *коврцав* (63), *кокорав* (168), *куињав* (62), *куиѣрав* (54), *фрцкан* (78), *чечверасѣ* (77), *чечерав* (76), *чечурав* (73), *чичурав* (71), *чкогрѣљав* (84), *чуйав* (80).³ Тежиште нашег разматрања биће на етимологији наведених лексема, јер многе од њих немају јединствено прихваћено тумачење.

1. Придев *кѣдрав* ‘који је са коврчама, увојцима (о коси, длаци, односно о ономе чија је коса, длака таква)’ (РСА)⁴ посведочен је на територији Србије, Црне Горе и у српским говорима у Мађарској. Има потпуне паралеле у цсл. *кѣдравъ*, мак. *кадрав*, буг. *кѣдрав*, слн. *kódrav*, чеш. ретко *kudravý*, пољ. дијал. *ķędrawy*, рус. *кудрѣвѣѣ*, укр. *кудрѣвѣѣ*, блр. дијал. *кудрѣвѣ*, на основу којих се реконструира псл. **kōdr’avъjъ* (ЭССЯ 12: 50–51). Трубачов тумачи овај придев као изведеницу суфиксом *-avъ* од именице **kōdrъ/*kōdr’a* ‘коврца’, образоване од заменичког префикса **kō-* и корена глагола **dъrati* (id. 51–52)⁵ и одбацује њено генетско сродство са **kōdělъ* ‘кудеља’⁶ (> **kōdъla/*kōdъlo* ‘коврца’), истичући истовремено заједнички творбени модел по коме су образоване обе именице: заменички префикс **kō-* + глаголски корен, за разлику од већине аутора, који ту издвајају корен **kōd-* и суфикс *-ělъ* (id. 48–50). Поред придева **kōdr’avъjъ*,

³ За списак поменутих пунктова, као и фонолошке описе одговарајућих говора, в. Ivić 1981.

⁴ Лексичка породица овог придева веома је развијена, уп. нпр. *кѣдрасѣ* adj., *кѣдра* f. ‘увојак, коврца’, *кѣдра* ‘која има кудраву косу’, *кѣдраница*, *кѣдравац* m., *кудрѣвко*, *кудрѣвѣѣ* impf., *кѣдраѣѣ* (se), *кѣдрѣв* m. ‘име псу’, *кѣдрѣња* итд. (РСА). Придев се додатно експресивизује: *кѣндрѣв* (РСА), кајк. *шкѣндрѣв* Озаль (Теѣак 1981) итд.

⁵ Уп. псл. **kōdъra*, реконструисано на основу пољ. дијал. *ko^edra* ‘крпа, рита, дроњак’, словињ. *kodra* ‘крпа’, укр. дијал. *кѣдрѣ* ‘груба тканина од предива или вуне’, *кѣдра* ‘грубо домаће платно’, које се тумачи као „сложеница префикса *kō-* и основе глагола **dъrati*“ (ЭССЯ 10: 107). Са становишта семантике, али и творбе (префикс *kō-*), ова реконструкција делује веродостојније.

⁶ Тако Miklosich 127; Berneker 598; Фасмер 2: 400; Sławski 2: 126–127; Скок 2: 222–223 итд.

⁷ Изненађују различите реконструкције исте основе!

kɔd(ɔ)ratʃ(jɔ)*⁷ и глагола **kɔd(ɔ)riti* (id. 54), псл. старину свакако има и прост придев **kɔdrʃjɔ* (нерегистрован у ЭССЯ), који се може реконструисати на основу стсрп. **коџдрь (**коњь**) ‘товарни коњ’, буг. *кџдрь* ‘кудрав’ и рус. дијал. *кџдрый* ‘id.’ (в. Лома 2013: 122).⁸

2. Придев *кџишџрав* ‘који је са увојцима, кудрав; разбарушен (о коси, длаци, односно о ономе чија је коса, длака таква)’, ‘који има наострешено перје (о кокоши)’, ‘густ, бујан (о биљу, растињу)’,⁹ са варијантом *кџсишџрав* ‘длакав, космат’, евентуално и *кџждрав*¹⁰ ‘кудрав, коврцав, чупав, разбарушен, куштрав’ (све РСА) – има потпуне паралеле у слн. *kúštrav* и слч. дијал. *kuštravú*, на основу којих се реконструише псл. **kustravʃ(jɔ)*, придев изведен од глагола **kustrati*, итератива од **kustriti* (ЭССЯ 13: 136). У речнику се реконструише, додуше са знаком питања, и именица **kustra*?/**kustr*’a? (> срп. *кџсишџра*, *кџишџра*, слн. *kúštra*, слч. дијал. *kuštra*, укр. *кџсџра*), која се тумачи као deverbal од **kustriti* (id. 136). Дакле, овде се као полазиште деривације узима глагол, док је у претходном случају то била именица (в. § 1). Глагол **kustriti* тумачи се као експресивна варијанта од **kutiti* ‘савијати’ (> **kutriti* > **kustriti*), са могућим утицајем облика са основом **kostr-*, уп. нпр. **kostravʃ(jɔ)* > *кџсишџрав* ‘који има наострешено, куштраво перје (о живини)’ (id. 11: 160). Сној сумња у ово тумачење из творбених разлога и изводи глагол **kustriti* из именице **kustrʃ* / **kustra* ‘чуперак косе, коврца’ (очуване нпр. у укр. *кџсџра* ‘куштрава глава’), сродне са псл. **kustʃ* ‘грм’ (SNOJ 337–338 s.v. *kúštrati*).

⁸ „Придев *кудрав* данас се примењује претежно на људе са кудравом косом, псе и овце, али, бар у словеначком, може означити и мачку, а кудрави коњи (уп. стсрп. **коџдрь** (**коњь**) ‘товарни коњ’ према **коњь добрь** ‘јахаћи коњ’), ако су и ретки, постоје у свету, премда нема сазнања да су некада живели на овим просторима. [...] Товарни коњи које помињу две стсрп. повеље (ДХ, АХ) свакако су били представници врсте коња малог раста и снажног телесног склопа коришћених у средњовековној караванској трговини за пренос терета на самарима, чији је потомак данашњи ‘босански брдски коњ’, са којим се по планинским пределима Босне, Херцеговине и западне Србије кирицијало све до наших дана. Он је краткодлак, али је већ и бунија грива могла бити довољна да се придевом *кудр(ав)* повуче разлика између њега и неке друге врсте“ (l.c.).

⁹ Придев има развијену лексичку породицу, уп. нпр. *кџишџрасџ* adj., *кџишџра* f. ‘коврца; коврцава длака’, ‘жена куштраве косе; чупавица’, *кџишџро* m., *кџишџравац*, *кџишџравица* f., *кушџравко* n., *кушџроња* m., *кушџрџв*, *кушџравџи* impf., *кџишџраџи* (РСА) итд.

¹⁰ У питању би била звучна варијанта од *кушџрав*, мада Скок изводи облик *куждрав* од *кудрав* уметањем *ж* (Скок 2: 222 s.v. *kudjelja*).

Другачије мишљење имају Скок и Безлај, који с.-х. *кӯшшѣрав*, слн. *kúšťrav* (поред *kóšťrav*) тумаче као експресивне варијанте од *кӯдѣрав* < **kōdr' avъjъ* (СКОК 2: 222–223 s.v. *kudjelja*;¹¹ BEZLAJ 2: 114 s.v. *kúšťrav*). Занимљиво је, међутим, да Безлај има и одредницу *kúšter* ‘прамен, коврца’, у којој напомиње да поред савремених облика са -и- Плетершник наводи и оне са -о-: *košťrav*, који су вероватно примарни (BEZLAJ 2: 114).

3. Придев *кӯшњав* није регистрован у РСА. Можда је у питању варијанта придева *кӯшљав* ‘неочешљан, чупав, разбарушен; кудрав, куштрав, коврцав (о коси, длаци, или о ономе чија је коса, длака таква)’ (РСА),¹² уп. *ѣрѣшњав* : *ѣрѣшљав* ‘покривен прашином, пун прашине’ (РМС). Скок тумачи *кушљав* као варијанту од *кудѣрав*, *кушшѣрав* (СКОК 2: 223 s.v. *kudjelja*; прихвата BEZLAJ 2: 114 s.v. *kúšťrav*), помињући ипак и усамљено мишљење А. Маценауера (*Listy filologické* 9, 1882, 40–41), који придев *кушљав* доводи у везу са лет. *kušli* pl. ‘руње, руте’, *kušelains* adj. ‘руњав, рутав’ и *kušelēt, sa-kušelēt* ‘рашчупати, разбарушити (косу)’ (СКОК l.c.).

Аутори бугарског етимолошког речника, разматрајући овај придев поводом буг. *кушлѣ* ‘још некрштено новорођенче’, упућују на с.-х. придев *гӯшљасѣи* ‘куштрав, чупав’ (БЕР 3: 175),¹³ вероватно у вези са *гӯша* ‘дуже, нагомилано перје или длака под грлом животиње (говезда, живине и др.)’, *гӯшав* ‘који има такво перје или длаку’, *гӯшасѣи* ‘id.’: Гушаста је птица кад има на образима дуже перје, ‘који има велике зулуфе, бакенбарте’: Гушаст је човјек кад има велике солупе (РСА).

У разматрање свакако треба узети и рус. *кужлявьий* ‘кудрав’, за које ФАСМЕР (2: 401) помишља да би могло бити од *кӯжель*, *кӯжень* ‘преслица’.

¹¹ „Група *др* пејоративизира се замјеном *шѣр*“ (СКОК 2: 222).

¹² Придев има развијену лексичку породицу, уп. нпр. *кӯшљасѣи* adj., *кӯшљайѣи* / *кӯшљайѣи* ‘који је са бујном гривом и репом (о коњу)’, *кӯшља* f. ‘длака, руња; влакно, нит’, ‘она која је кушљава, чупава, која има замршену, рашчупану косу, чупавица’, ‘кушљава домаћа животиња (женка) и име таквој животињи (крава, кокош, кобила)’, *кӯшља* = *кӯшљо* m. ‘кушљава домаћа животиња (мужјак) и име таквој животињи (коњу, псу)’, *кӯшљайѣи* impf. ‘мрсити, рашчупавати, разбарушивати (косу, пређу)’ (РСА) итд.

¹³ У БЕР-у (l.c.) помињу се још с.-х. именице *гӯше* f. pl. ‘најтање власи из конопље свезане у узао (привезују са за преслицу, служе за потку за платно од власи)’, *гӯшица* f. ‘вуна која се најпре извуче из гребена’. Овамо свакако спадају и *гӯшљавац* m. ‘врста памучног предива’, трпни партицип *згӯшљѣн*, -а, -о ‘сабијен у грудве’: Гушљавац као да је вас згушљан, уп. *згӯшшѣи* se pf. ‘сабити се, збити се’ (РСА), вероватно у вези са *гӯшшѣи* (о овом глаголу в. СКОК 1: 637–638 s.v. *gūša*).

4. Други по распрострањености (забележен само у пунктовима на територији Србије) јесте придев *гр̑гурав* ‘коврцав, кудрав, са увојцима (о коси, длаци)’, ‘изувијан, сплетен, квргав; хрпав, нераван’, са варијантама *гр̑егурав* и *гр̑гуљав* (РСА).¹⁴

Скок наводи потврде облика *гр̑гуљав* и *гр̑гурав*, углавном из народних загонетака, али без икаквог објашњења (СКОК 1: 616 s.v. *gr-guljav*). Варијанта *гр̑гуљав* има паралеле у мак. *гр̑гулав* ‘грбав’ и буг. *гр̑гџлави* ‘id.’, који се изводе од мак. и буг. континуанте псл. именице **gȓgul’a*, реконструисане на основу с.-х. *гр̑гуља* ‘увојак, коврца косе, длаке; оно што је изувијано, коврца уопште’, буг. *гр̑гџуља* ‘тиква, бундева’, мак. *гр̑гуле* ‘тиквица’, слч. дијал. *gȓgul’a* ‘подметач за женску косу’, ‘врста народне женске фризуре’, рус. дијал. *гр̑гуља* ‘кврга, чворуга, израслина на телу’. Реч се тумачи као експресивно образовање, уз упућивање на ономотопејски глагол **gȓrgati* и именицу **gug(ъ)la*, нејасног порекла (ЭССЯ 7: 209). У краковском прасловенском речнику облик **gȓgul’a* прокоментарисан је овако: „Историја, географија, морфологија и семантика указују на иновацију појединачних словенских језика. Нема основа за прасловенску реконструкцију“ (SP 8: 286). Али ни ту се не нуди било какво решење. У БЕР-у се не помиње придев *гр̑гџлави*, који је свакако у вези са породицом речи *гр̑ргџня* ‘погрбљен човек’, *згр̑ргџил се* ‘остарио’ (БЕР 1: 302 – „Нејасно“), *згр̑ргџишл се* ‘згрбио се’ (id. 626 – протумачено као контаминат од *(за)гр̑рна* и *гџша*).

И слч. дијал. *gȓgul’a* такође је нејасно (в. МАСНЕК 127 s.v. *dȓdol*).

Полазећи од заједничке семантике свих поменутих облика (‘нешто криво, испупчено’), придеви *гр̑гурав*, *гр̑гуљав* најпре би се могли довести у везу са глаголом *гр̑риши* (се) ‘постајати погурен, грбавити (се); повијати (се), сагибати (се), кривити (се)’. Овај с.-х. глагол, без поузданих словенских паралела, обично се доводи у везу са лит. *gūrinti*, *gūrinėti* ‘ићи згурен’, лет. *gūrt* ‘изнемоћи, ослабити’, гр. γῦρός ‘заокругљен, закривљен’, даље са лит. *gaurai* pl. ‘чуперци, разбарушена коса; влакна лана, конопље’, лет. *gauri* pl. ‘стидне длаке’, јерм. *kor* ‘закривљен, извијен’, срп. *gūaire* ‘(коврцава) коса’, норв. *kaure* ‘коврце (вуне)’ < пие. корена **geu-/gou-/gu-* ‘крив, испупчен, удубљен’ са проширењем *-r-* (СКОК 1: 634–635 s.v. *gūra*; SP 8: 309 s.v. *gura*). Као изходиште придева *гр̑гурав* требало би прет-

¹⁴ Придев има развијену лексичку породицу, уп. нпр. *гр̑гураси* adj., *гр̑гџр* m. ‘увојак’, *гр̑гџрак* ‘савијено перо на репу патка, коврцица’, *гр̑гџравица* f. ‘која има гр̑гџураву косу’, *гр̑гџравко* m., *гр̑гџран*, *гр̑гџриши* impf.; *гр̑егураси* adj., *гр̑егурак* m. ‘увојак’; *гр̑гуљаси* adj., *гр̑гуља* f. ‘увојак, коврца’, *гр̑гуљица* ‘id.’, *гр̑гуљаши* impf. (РСА) итд.

поставити експресивно редуликовану основу **gъrgur-* < **gur-gour*. У том случају варијанта *гргуљав* могла би потицати од секундарног **gъrgul-*, насталог као резултат дисимилације.

5. Придев *врѣкав* није регистрован у РСА. Највероватније је изведен од глагола *врѣкаѣи* dem. ‘вртети, окретати, обртати’, такође ‘упредати две или више нити (вуне, памука, свиле)’, за творбу уп. *крѣкаѣи* > *крѣкав* (РСА). Да изведенице глагола *врѣѣи* < псл. **vьrtěti* (СКОК 3: 631–633 s.v. *vъrtjeti*) развијају за нас релевантна значења, сведоче експресивно префигирани облици: *кѡ-врѣѣљ* ‘увојак, коврца’, *кѡ-врѣѣањ* / *ко-врѣѣањ*¹⁵ ‘id.’, *шко-врѣѣањ* m. ‘немиран чуперак косе’ (в. БЈЕЛЕТИЋ 2006: 242).

6. Придев *фрцкан* није регистрован у РЈА, РМС и РСЈ, али има потврда у дијалектима, уп. *уфрѣкѣн* ‘умршен, ситно изувијан, локнасте косе’, такође *ѣфрѣѣн* ‘замршен, кокорав, превише упреден’ Рожаје (НАДЖИЋ 2003). Вероватно је у питању трпни придев од глагола *фрѣ(к)аѣи*, за значење уп. *нафрѣкаѣи* ‘уковрцати, увити (косу, бркове)’ (РСА), *уфрѣкаѣи* ‘id.’ (РСЈ), слн. *fřkati* ‘id.’ (SNOJ 160 s.v. *fřkati*²). Облик *фрѣѣи* могао би се сматрати безвучном варијантом глагола *врѣѣи* ‘хитро покретати део тела тамо-амо’, *врѣкаѣи* ‘id.’ (РСА). Значење које нас овде занима реализовано је у његовим изведеницама са експресивним префиксом *ко-*: *ко-врѣѣи* ‘савијати у увојке (косу), увијати’, *ко-врѣѣи (се)* ‘коврцати се’, *кѡ-врѣѣв* adj. ‘коврцав’, *ко-врѣѣн* m. ‘онај који има коврцаву косу, кудравац’, ‘прамен у котурић савијене косе који служи као украс’ итд. (в. БЈЕЛЕТИЋ 2006: 204).

Глагол *врѣѣи* најпре можемо извести од *врд-ѣѣи* (као *боѣѣи* < *бод-ѣѣи*). Овакво тумачење предлаже и СКОК (3: 495 s.v. *třc-vřc*), док на другом месту третира глагол *врѣѣи* као ономотопеју (id. 620 s.v. *vrcati (se)*). Подједнако је могуће извести глагол *врѣѣи* од *врѣѣи* (Грицкат 1955–1956: 64; в. БЈЕЛЕТИЋ 2006: 206), тачније од облика *врѣѣѣи* ‘плести’, *врѣѣѣи се* ‘мицати се тамо-амо, врпољити се’, за значење уп. експресивно префигиран облик *че-фрѣѣѣи се* ‘увијати се (обично о коси)’ Зета (БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ 2010), где би прелаз *в* > *ф* могао бити фонолошке природе, уп. *врба* > *фрба*, *вриска* > *фриска* Васојевићи (СТИЛОВИЋ 1990). За *врѣѣѣи* > *врѣѣѣи* уп. *крѣѣѣи* ‘гегати се; врцкати’ > *крѣѣѣи се* ‘вући се; гегати се’ (РСА).

¹⁵ О с.-х. *кѡврѣѣањ* другачије ВАРБОТ 1979: 155.

7. Придев *кòврцав* ‘који је са увојцима (о коси, длаци, односно о ономе чија је коса, длака таква), кудрав, гргурав’ (РСА), забележен само у Неменикућама, један је од најфреквентнијих у стандардном језику.¹⁶ Поред варијанте са *-и-*, широко је распрострањена и варијанта са *-ч-*: *кòврчав*.¹⁷ Већина аутора у облицима *коврча̀ӣи*, *коврчѝӣи*, *коврчас̀ӣ*, *коврчица* итд. издваја префикс *ко-* (MATZENAUER 1881: 190; MALINOWSKI 1899: 118, 119; СКОК 2: 172–173 s.v. *kovrca*¹⁸). У прилог томе говоре дијалекатске потврде *в̀рчав* адј. ‘коврцав, кудрав’ (РСА), *нав̀рчам* 1. sg. ‘навити (косу)’ Лесковац (МИТРОВИЋ 1984). На псл. нивоу реконструира се облик **kovьrkati*, који се разлиже на префикс **ko-* и основу **vьrkati*, уз констатацију да је у питању варијанта од **kovьrtati* (ЭССЯ 12:18). Основа **vьrkati* се не објашњава, а у одредници се, поред рус. *ковѐркатъ* ‘изокретати, извртати’, блр. *кавѐркаць* ‘id.; неправилно изговарати’ итд., наводи и с.-х. *коврк* ‘увојак’ (в. БЕЛЕТИЋ 2006: 214).¹⁹

Према Скоку, основа **vrk-* може се упоређивати са *в̀ркоч* ‘кицош’, пољ. *warkocz* ‘кика’, али он не анализира дубље ту основу (СКОК 1.с.; в. и id. 3: 628 s.v. *vьrkoč*). Скок, такође, не узима у обзир глагол *в̀рка̀ӣи* у значењу ‘сукати’, док глагол *в̀рча̀ӣи* ‘чистити лан или вуну’ уопште и не помиње, а то су управо облици на основу којих Ж. Варбот реконструира псл. гнездо које би могло бити исходиште разматране групе речи.

Она изводи глагол *в̀рка̀ӣи* (са чешћом варијантом *ф̀рка̀ӣи*) ‘сукати’ из псл. облика **vьrkati* (или **vьrkati*)²⁰ < ие. **uьerk-* < **uьer-* ‘вртети, савијати’. Такође релевантан глагол *в̀рча̀ӣи* ‘чистити лан или

¹⁶ Придев има развијену лексичку породицу, уп. нпр. *кòврчас̀ӣ* адј., *кòврца* f. ‘увојак’, *кòврчица* dem., *ков̀рцика* ‘јагњећа кожица са ситном коврцастом вуном’, *кòврцак* m. ‘гужвица на памучној или вуненој нити’, *ков̀рца̀ӣи* (се) ‘савијати (се) у увојке’, *кòврчѝӣи* (се) (РСА) итд.

¹⁷ И овај придев има развијену лексичку породицу, уп. нпр. *кòврчас̀ӣ* адј., *кòв̀рч* m. ‘коврца’, *ков̀рчак* ‘id.’, *кòврча* f., *кòврчица* dem., *ков̀рча̀ӣи* (се) impf. ‘савијати се у увојке, увијати се (о коси), савијати се, завртати се уопште’, *кòврчѝӣи* ‘коврцати’, *ков̀рчљив* адј. ‘који се може коврчити, завртати, савитљив’, *ков̀рча̀ӣи* m. ‘голуб који има коврцаво перје’ (РСА) итд.

¹⁸ Износи Миклошичево и Брикнерово тумачење.

¹⁹ Слично тумачење нуди се и за рус. *ковѐркатъ* (ФАСМЕР 2: 271), укр. *зако̀вѐркати* ‘завртети’, које се третира као резултат измене облика *ковѐртати* ‘окретати, обртати’, можда под утицајем рус. *ковѐркатъ* (ЕСУМ 2: 226).

²⁰ Као и код неких других словенских етимолошких гнезда, и овде је могуће исконско варирање коренског слоготворног *r* по тврдоћи / мекоћи: *r / r̥* > *ьr / ьr̥* (ор. cit. 35).

вуну’, који за сада нема посведочених паралела у осталим словенским језицима, ауторка сматра рефлексом псл. основе **vьrčati* или **vьrčati* < ие. **уерк-* / **урек-* < **уер-* ‘кидати, чупати, гребсти, парати’.²¹ Ова привидна генетска различитост разматраних лексема превазилази се тако што се оне могу тумачити и као континуанте једног ие. гнезда **уер-* са синкретичким значењем. Наиме, паралелизам значења ‘вртети’ и ‘кидати’ јавља се и код основа образованих од ие. корена **уер-* помоћу других детерминатива, уп. нпр. континуанте ие. **уег’h-*. Поред псл. глагола **vьrkati* и **vьrčati*, Варбот такође супонира и основу на *-iti*, дакле **vьrčiti* (ВАРБОТ 1978: 33–35).

Постоје и мишљења да је лексичка породица именице *коврча* ‘увојак’ – турског порекла (КНЕЖЕВИЋ 1962: 196; прихвата ВАРБОТ 1979: 155). Ради се, заправо, о томе да је дошло до укрштања домаће речи *коврча* са тур. *kivircik* ‘куштрав, кудрав, локнаст’ (ŠKALJIĆ 417 s.v. *kovrdža*), на шта је већ указао и Скок (СКОК 2: 172–173 s.v. *kovrca*), због изузетне семантичке и формалне сличности с.-х. и тур. лексеме.²² Уп. даље *кврчав* (§ 9).

8. Придев *грчкав* ‘коврцаст, гргурав’ нотиран је у РСА са потврдом из источне Србије, уп. још *грчкав* ‘id.’ Пирот (ЖИВКОВИЋ 1987), Тимок (ДИНИЋ 2008). Највероватније је изведен од глагола *грчкаиџи* (незабележеног у РСА), уп. *грчка* 3. sg. ‘правити наборе, таласе’: На њу косе праве ко повесмо, али она и грчка и праи таласи Тимок (ДИНИЋ 2008), деминутива од *грчиџи* ‘скупљати, стезати; гужвати, превијати; набирати, скупљати у наборе’ (РСА), од којег би био образован придев *грчав* ‘згрчен’ Врање (ЗЛАТАНОВИЋ 1998); за творбу уп. *врџкав* (§ 5). Глагол *грчиџи* своди се на псл. **гьрčiti* (> цсл. *гръчити* **СА**, мак. *грчи*, буг. *гьрча*, слн. *grčiti* ‘покривати се чворовима (о брези)’, *grčiti se*, слч. *hrčiti sa* ‘скупљати се, гомилати се’), које се обично тумачи као звучна варијанта од **кьрčiti* (ЭССЯ 7: 201–202 s.vv. **гьрčiti*, **гьрць*; SP 8: 274–275 s.vv. *grčiti*, *grць*) (в. § 9).

9. Придев *кврчав*, посведочен у Сивцу (Бачка), није регистрован у РСА, али су зато у њему забележени прост придев *кврч*, *кврча*, *кврче* ‘коврцав, кудрав’ муслиманска НП, као и облик са суфиксом *-асиј*: *кврчасиј* ‘коврцав, кудрав’ ЦГ, ‘повијен, прџаст’ Бачка. Ту су

²¹ Подсећамо да је Покорни у свом речнику дао чак 13 одредница ие. **уер-* (ПОКОРНЫ 1150–1166).

²² О паралелном семантичком развоју аутохтоне и алоглотске лексичке породице в. БЈЛЕТИЋ 2006: 211–217.

и именице *кврџа* f. заст. и покр. ‘коврца, локна, увојак, чуперак’ Банија, *кврџица* dem. (све РСА).

Придев *кврџав* вероватно је изведен од глагола *кврџиџи* (се) ‘грчити (се)’, који би можда могао бити варијанта од *крџиџи* (се) ‘id.’ Истра, уп. *гврџиџи се : грџиџи се* (све РСА). Крајње порекло глагола *крџиџи*, који се своди на псл. **kr̥čiti* > цсл. *крџчити*, буг. -*крџчим*,²³ слн. *kr̥čiti*, слч. *kr̥čit*, чеш. *kr̥čiti*, пољ. *kurczyć*, рус. *кóрчить*, укр. *кóрчитися*, стблр. *корчитися* (ЭССЯ 13: 209–210), није извесно. У ЭССЯ 1.с. он се изводи од псл. **kr̥čь* ‘пањ; крчевина; грч’,²⁴ при чему се одбацује разграничавање **kr̥čiti* I ‘крчити’ и **kr̥čiti* II ‘грчити’, а све се своди на ие. корен **kr̥k-*, којим се преноси идеја квржавости, обртања (id. 211). Већина аутора ипак раздваја **kr̥čiti* I ‘крчити’ и **kr̥čiti* II ‘грчити’ (нпр. ФАСМЕР 2: 340, 341; МАСНЕК 291; VEZLAJ 2: 85–86), свodeћи ово друго на ие. *(*s*)*ker-* ‘вртети, обртати, савијати’, ‘стискати, стезати, грчити; борати’ (SŁAWSKI 3: 397 s.v. *kurczyć*) или, прецизније, на ие. *(*s*)*kerk-* ‘вртети, кривити, савијати, грчити’ (SNOJ 320).

У ЭССЯ (13: 208) реконструише се и придев **kr̥čav(jь)*, међу чије се континуанте смешта како рус. дијал. *корчáвий* ‘чворноват’, тако и рус. *курчáвий* ‘коврцав’, уз необразложен коментар да су та два облика без сумње варијантна, а да су њихова значења међусобно далеко ближа него што се то на први поглед чини.

Ако је, дакле, *кврџиџи* у вези са *крџиџи*, поставља се питање одакле потиче „уметнуто“ -в-. Скок само помиње облик *скврџиџи* ‘згрчити’, без икаквог коментара (СКОК 1: 611–612 s.v. *грџ*). Можда се -в- развило под утицајем лексичке породице придева *коврџав*, уп. тамо и *врџав* ‘коврцав, кудрав’ (в. § 7).

С друге стране, у бугарском су забележени семантички и фонетски блиски облици, уп. буг. заст. *каврџк* indecl. adj. ‘вијугав, кривудава, искривљен’, ‘гргурав, коврцав’, дијал. *кџврџк* ‘id.’, *кџврџест* ‘искривљен, кривудава’, *кџврџча се* ‘савијати се, кривити се’, који се изводе из тур. *kivr̥ik* ‘искривљен, кривудава’ (БЕР 2: 126 s.v. *каврџк*; 3: 180 s.v. *кџврџк*). Међутим, сама турска реч нема решену етимологију нити паралеле у другим турским језицима (в. RÄSÄNEN 269 s.v. *кууур*), а СЕВОРТЈАН је чак и не региструје. То би можда могло сугерисати да је у питању словенска позајмљеница у турском.

²³ БЕР 3: 224 s.v. -*крџчџам*.

²⁴ Глагол се третира као експресивно образовање, о чему сведоче варијанте **kr̥l̥čiti* (id. 184) и **kr̥čiti* (в. § 8).

10. У Ораховцу на Косову забележен је облик који има следећи фонетски запис: $\acute{e}k\acute{o}g\acute{o}rt'1'a$. Рекло би се да је у питању именица. Ни у једном од доступних нам релевантних речника нисмо наишли на сличан облик. Међутим, у рукописној збирци речи из Призрена Димитрија Чемериџића (www.pgeris.org), забележен је придев **чкогѝ-ѝљав** 'гргурав, коврцав', који би могао бити у вези са овом именицом. И сам придев је етимолошки непрозиран. У његовој структури могао би се издвојити префикс *чко-* (< *шко-* < *ско-*),²⁵ уп. слична образовања: *шко-вркљив* адј. 'увијен, коврцав (прамен косе, реп у патка)', *шко-врѝѝѝ* т. 'немиран чуперак косе', *шко-врѝѝѝ* 'издвојено и савијено перо (у петла, патка)', *ско-врѝѝѝ* 'id.' (БЈЛЕТИЋ 2006: 207, 238). Основа *-грѝѝљав* остаје нејасна. Евентуално би се могло помишљати на њену везу са заст. *грѝѝљан*, одакле се развио савремени облик *гѝѝљан* (прелаз *ѝљ > кљ* као у *ѝѝља > ѝекља*), за значење уп. *гѝѝљѝѝ* 'голуб гривњаш, са чуперком перја на затиљку' (РСА). Занимљиву паралелу налазимо у односу (такође непрозирног, можда са префиксом *ко-*?) придева *когѝљав* 'коврцав'²⁶ и именице *гѝљѝѝ* 'голуб гривњаш' (РСА).

11. У црногорским пунктовима забележен је придев **чечерав**, уп. са истог терена још *чѝчерав* 'увијен, гргурав (о коси или закржљалој биљци)' Загарач (Ђупићи 1997), 'гргурав, густе чупаве или таласасте косе' Никшић (Ђоковић 2010),²⁷ са својим варијантама **чечурав**, уп. *чечурав* 'гргурав' Бањани (КОПРИВИЦА 2006)²⁸ и **чичурав** (без потврда у речницима).

Најближу паралелу овај придев има у чеш. дијал. и слч. *čečeraty* 'кудрав, рашчупан',²⁹ девербалима од нар. чеш. *čečeriti* 'разбарушивати, рашчупавати (косу), кострешити се', слч. *čečerit* 'id.' (МАСНЕК 100 s.v. *čeriti*).³⁰ На основу ова два глагола реконструисан је псл. облик

²⁵ У дотичном говору јавља се промена *чк-* < *шк-*, уп. *чкола* < *школа*.

²⁶ Уп. и *когѝљѝѝ (се)* 'коврцати (се)': *Когѝља* она нечим косу, *когѝљѝѝѝ* 'гомилица, грудвица упредених, замршених конаца', *когѝљѝѝѝѝ* 'предуђи правити когрљке на жици, нити', ~ *се* 'увијати се, упредати се у когрљке (о жици, нити)' (РСА).

²⁷ Уп. из истог извора и *чечѝрглав* 'који је густе чупаве или таласасте косе'.

²⁸ Уп. из истог извора и *чѝчѝр* 'увојак', *чечураѝѝ се* 'гргурати се', *зачечураѝѝ се*, *начечураѝѝ се*; такође *чѝчѝр* 'који је гргурав, чупав, малог раста, неугледан' Никшић (Ђоковић 2010).

²⁹ Уп. и чеш. дијал. *čečeru* 'рашчупана коса'.

³⁰ Махек не даје објашњење ових облика, али каже да су сродни са глуж. *šešer*, а код осталих Словена са *kokora*. Чеш. књижевни облик *čeriti* 'љуљати, мрешкати' (који је носилац одреднице), он изводи хапологијом од народног *čečeriti* (l.c.).

**čečeriti*, који се у московском речнику тумачи као експресивна ре-
 дупликација првобитног глагола **čeriti* (ЭССЯ 4: 32–33).³¹ У кра-
 ковском речнику не даје се коначно решење, али се овој породици
 речи придружују дљуж. *šešerís* ‘кострешити, чинити чулавим, разба-
 рушеним’, гљуж. *šešeríc* ‘id.’, *šešeríc so* ‘кострешити се’, *šešer* ‘чупе-
 рак, коврца’. Као најближе паралеле наводе се лет. *cecers* ‘коврце’,
čera ‘разбарушена, чулава коса’, лит. *kėkeras* ‘врста гљиве’, ‘патуљак,
 кепец’, *kekerėžis* ‘крива, чворновата цепаница’ итд.³² Упућује се на псл.
 апофонски облик **kokora* (SP 2: 120; SCHUSTER-ŠEWС 1430) (в. § 13).

12. У једном црногорском пункту (Анцелат) забележен је при-
 дев *чечверасѝ*, који је вероватно у вези са *чечерав*, али са другим
 суфиксом (-*асѝ*) и секундарним -*в-*, уп. нпр. *чѣчър* : *чѣчвър* ‘шипраг,
 честар’ Ужице (ЦВИЈЕТИЋ 2014).³³ Ово -*в-* могло се јавити и под ути-
 цајем глагола *начечвѣрѝиѝ* рф. ‘дићи, надићи тако да штрчи увис’,
начечвѣрѝиѝ се ‘надићи се штрчећи увис’ Васојевићи (СТИЛОВИЋ
 1990). За семантику уп. *чѣчър*, -*ара* т. ‘жбун, ниска дрвенаста биљ-
 ка без дебла, ситно растиње, ситногорица’ > ‘неуредна густа коса’
 Никшић (Ђоковић 2010).

13. Придев *кокорав* забележен је само у Клокотичу (Румунија),
 али је његов ареал далеко шири, уп. *кокодрав* ‘коврцав, кудрав’ Ста-
 ра ЦГ, Ријечка нахија, Фрушка гора, Црмница, Бока, Бар, ‘чулав,
 неочешљан’ ЦГ (РСА), *кокодрав* ‘чулав, коврцав’ Његуши (ОТАШЕВИЋ
 2012), такође *кокодрав* ‘коврцав, кудрав’, *кокодрав* ‘id.’ (РСА).³⁴ Он
 има паралеле и на ширем словенском плану, уп. срп.-сл. *кокоравъ*
 ‘кудрав’, мак. *кокорав* ‘буљав’³⁵ и струс. *кокоровий* ‘квргав’, на
 основу којих се реконструише псл. **kokoravъ* (jъ), придев изведен
 суфиксом -(a)въ од **kokora* (ЭССЯ 10: 115).

³¹ Тај примарни глагол реконструисан је пак на основу поменутог чеш. *čeriti*
 ‘љуљати, мрешкати’, слч. *čerit* ‘id.’, затим буг. *чѣрл* ‘рашчулавати косу’, укр. *че-
 рити* ‘гулити кору’, блр. *чырыць* ‘вући парајући’, а изводи се од ие. *(s)ker- ‘сећи,
 парати итд.’. Најархаичнија значења имају укр. и блр. потврда (в. ЭССЯ 4: 66).

³² Такође лит. *kakarains* ‘космат’ (SŁAWSKI 2: 336 s.v. *kokornak* 1).

³³ Варијанта без -*в-* показује да Скок није у праву када именицу *чѣчвър*, -*ара*
 ‘закржљало дрво по хриду какву год’ (Србија) тумачи као изведеницу помоћу
 ретког суфикса -*вар* (СКОК 1: 301–302 s.v. *čěcati*).

³⁴ Придев има развијену лексичку породицу, уп. нпр. *кокодравка* f. ‘она која
 има кокораву косу’, *кокодравка* ‘назив за кокош кокоравог, чулавог перја’, *кокодра-
 ча* погрд. ‘крупна жена кокораве, чулаве косе’, *накокорѝиѝ се* рф. ‘накострешити
 се, наругушити се (о ћурану)’ (РСА) итд.

³⁵ Уп. и мак. дијал. *кокорав* ‘коврцав’ (SŁAWSKI 2: 336 s.v. *kokornak* 1).

Порекло саме именице није јасно. Сматра се сродном пре свега са **kočera* / **kočerъ*³⁶ (id. 114–115 s.v. **kokora* / **kokorъ*), а затим се доводи у везу са **koča* ‘пањ итд.’, **kočanъ* ‘кочањ итд.’, образованима од слабо потврђене основе **kok-*, очито варијантне или експресивне у односу на основу **kuk-*, са општом семантиком ‘нешто уздигнуто, нешто што штрчи’ (id. 103, 104–105). Индикативно је да се у ЭССЯ не успоставља никакав однос између облика **čečeriti* и **kokora*. То је последица потпуно различитих тумачења која су попуњена за сваки од ових облика, којима се искључује постојање било какве везе међу њима.

Насупрот томе, већина аутора види у поменутиим облицима само различите вокализме једне исте основе, наводећи горепоменуте балтске паралеле, али без тумачења крајњег порекла, уп. SKOK 2: 120–121 s.v. *kokòrav*; VEZLAJ 2: 54 s.v. *kokóra*; БЕР 2: 538 s.v. **кокоpa*; МАСНЕК 100 s.v. *čeřiti*; SŁAWSKI 2: 335–336 s.v. *kokornak* 1.³⁷

Глагол *кокорийи* (*се*) ‘надићи се’, ‘кочперити се, правити се важан’ (БЈЛЕТИЋ 2006: 245–246), који би могао бити у вези са придевом *кокорав*, јавља се само у српском и бугарском (*коко̀ря се*). Српске потврде потичу углавном из југоисточне Србије, дакле, из ареала који се наслања на бугарску језичку територију. Српски облици се, заправо, и не помињу у литератури, док се за бугарске предлажу три различита тумачења: а) у вези са *кокоpa* ‘коврца’, б) ономатопејско порекло; в) од гр. *κοκκορεύομαι* ‘кострешити се’ (БЕР 2: 539).

14. Придев *кѣкерасѣ*, забележен у Анцелату, нема развијену лексичку породицу, уп. још само *закекѣриѣ* ‘зарасти у косу, закосматити’ Дучаловићи (РСА).³⁸ У Дучаловићима постоји и варијанта *кѣкерасѣ* ‘неочешљан, запуштен, неуређен’, уп. *кѣкер* т. ‘кратка, неуређена коса’, *кокѣрѣча* покр. ‘жена кокерасте косе’ (РСА). Наведени облици наводе на помисао да је придев *кекерасѣ* настао контаминацијом *кокорав* (§ 13) и *чечверасѣ* (§ 12).³⁹

³⁶ Реконструисано на основу рус. дијал. *кочѣра́* ‘крива јела’, ‘комад чворноватог дрвета’, ‘пањ са изувјаним корењем, ишчупан из земље; пањ који вири из земље’ итд. (ЭССЯ 10: 105).

³⁷ Славски сматра псл. **kokor-* редуликованом варијантом псл. **ko-r-enъ* (l.c.).

³⁸ Уп. и *кекерушав* ‘бујан, разбарушен, тршав’, *накекерушиѣ се* ‘накострешити се, нарогушити се’ (РСА).

³⁹ Уп. варијантне глаголске облике: *ко-кѣриѣ се* : *ко-чѣриѣ се* ‘правити се важан’; *на-ке-кѣри се* : *на-че-чѣриѣ се* ‘наместити се тако да сметамо другима’; *на-чо-кѣриѣ* : *на-чо-чѣриѣ* ‘наместити нешто поврх нечега тако да стоји нестабилно’ (в. БЈЛЕТИЋ 2006: 244–246).

У бугарском постоји формална паралела придева *кекерасӣ* – буг. *кекерест* ‘који има избуљене очи’ (БЕР 2: 318 s.v. *кѣкер* – сви наведени облици тумаче се као ономатопејски).

15. Основно значење придева *чўйав* јесте ‘неочешљан, разбарушен, рашчупан’, а изведен је од глагола *чўйаӣи* (СКОК 1: 342–343), који се изводи од псл. **čipati* (SP 2: 289 – глагол се сматра ономатопејским). Значење ‘коврцав’ вероватно се развило секундарно, под утицајем лексема типа *чўйа* ‘прамен косе, ћуба’, *чўйѐрак* ‘прамен косе’ итд.⁴⁰ Оне припадају псл. гнезду **čipъ*, **čipръ*, **čiprina* ‘ћуба’, које се своди на ие. *(s)*keup-* : *(s)*keub(h)-* ‘снопић, свежањ, прамен, ћуба, чуперак’ (id. 290–292).⁴¹

16. Придев *крѣцав* ‘коврцав, кудрав, гргурав (о коси, длаци); који има такву косу, длаку’: Кудрав је онај који се није очешљао, или коме је коса гргуљаста, али онај коме је коса оштра и силно уковрчена, (*crispus*) зове се крецав (РСА) једина је позајмљеница међу овде разматраним лексемама. Преузет је из рум. *creț* ‘коврчаст’, а проширен домаћим суфиксом *-ав* (СКОК 2: 191 s.v. *крѣспати*).

17. Анализа српских придева са значењем ‘коврцав’, забележених у грађи за ОЛА, наводи на одређене закључке. Придеви који се пројектују на прасловенску раван (нпр. *кудрав*, *кушӣрав*, *кокорав*) углавном немају општеприхваћену етимологију, при чему су постојећа тумачења њиховог порекла у већини случајева противречна. Исто важи и за придеве чија је прасловенска старина под знаком питања (нпр. *гргуљав*, *чечерав*). Ови облици су евидентно експресивни, о чему сведоче њихове варијанте (*гргурав*, *грегурав*; *чечурав*, *чичурав*), а експресивна лексика је терен на којем ниједно објашњење није апсолутно поуздано. Међу анализираним придевима има и оних који су плод формалних и семантичких контаминација, што затамњује њихову првобитну структуру (нпр. *кврцав*, *коврцав*, *кекерасӣ*, *чечверасӣ*, *чкогрѣљав*). Најпрозирнији су придеви изведени од глагола (*врѣкав*, *фрѣкан*, *грчкав*, *чўйав*), мада ни сви одговарајући глаголи на прасловенској равни немају јединствено тумачење.

⁴⁰ Уп. и *чўйѐр* т., *чўйѐрка* ф. ‘особе са чуперавом, кострушавом косом’ Бањани (Копривица 2006). Као семантичку паралелу уп. *кошѣруљав* адј. ‘чупав, неочешљан’ поред *кѣшѣруљ* т. ‘прамен, чуперак косе; дуља, запуштена коса’ (РСА).

⁴¹ Коментарише се да Скок сматра ове именице поствербалима од *чўйаӣи*, за шта нема основа, али да у неким словенским језицима има секундарних наслањања на глагол (l.c.).

Као полазне основе мотивационих модела, реализованих у групи придева са значењем ‘коврцав’, јављају се следећи појмови: ‘кидати, драти’ (*кудрав; чуїав*), ‘савијати’ (*кушиїрав*), ‘нешто криво, квргаво’ (*гргуљав, гргурав*), ‘вртети, окретати’ (*врїїкав, фрїцкан, коврчав*), ‘грчити’ (*грчкав, кврчав*), ‘нешто уздигнуто, нешто што штрчи’ (*чечерав, чечверасїї, кокорав, кекерасїї*).

Ипак, коначни закључци о старини и ареалу конкретних лексема, ономасиолошким тенденцијама и потенцијалним лексичким изгласама биће донети тек на основу анализе целокупног словенског материјала (који ће бити представљен на карти № 1901 поменутог тома ОЛА). Међутим, ни тада нећемо имати комплетан инвентар придева са значењем ‘коврцав’ у словенским језицима, јер у дијалектима (како показују српски дијалекатски извори) постоји огроман број лексема са овим значењем, уп. нпр. *кòвильасїї* ‘коврцав (о коси)’, *когрљав* ‘id.’ (РСА), *чичкорав* ‘ситно увијене косе’ Спич (Поповић – Петровић 2009), *чѐмрљав* ‘гргурав (о коси)’ Ускоци (Станић 1990–1991) итд., који такође захтевају етимолошко тумачење.

Циїирана лиїератиїура

- БЕР: *Български етимологичен речник* (ред. Вл. И. Георгиев – И. Дуриданов – Т. Ат. Тодоров), 1–. Софија: БАН, 1971–.
- БЕЛЕТИЋ, Марта. *Исковрнуїи глаголи*. Типови експресивних провербалних форманата (на српском и хрватском језичком материјалу). Београд: Институт за српски језик САНУ (Монографије, 2), 2006.
- ВАРБОТ, Жанна Жановна. „К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. VI (**vьrkočь*, **vьrčati*, **vьrkati* / **vьrkati* и **vьrka* / **vьrca*; **piskъ* / **piska*; **ščekа*, **gološčekъ* / **gološčekа* и **čekati*, **čeka*).“ *Этимология 1976*, (1978): 31–42.
- ВАРБОТ, Жанна Жановна. „Индивидуальность заимствованного слова и системность этимологического изучения заимствований.“ *Zeitschrift für Slawistik*, XXIV/1, (1979): 150–155.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику.“ *Јужнословенски филолог*, XXI/1–4, (1955–1956): 45–96.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Придеви са значењем људских особина у срїском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 18), 2001.
- ЕСУМ: *Етимологїчний словник української мови* (ред. О. С. Мельничук), 1–. Київ: Наукова думка, 1982–.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*. Праславянский лексический фонд (ред. О. Н. Трубачев – А. Ф. Журавлев), 1–. Москва: Наука, 1974–.

- ЛОМА, Александар. *Тојонимија Бањске хрисовуље* (ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именовних образаца), Београд : САНУ (= Библиотека Ономатолошких прилога, 2), 2013.
- СЕВОРТАН, Эрванд Владимирович. *Этимологический словарь тюркских языков*, I–. Москва: Наука, 1974–.
- ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка* (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), I–IV. Москва: Прогресс, 1986–1987².
- BERNEKER, Erich. *Slavisches etymologisches Wörterbuch. Erster Band*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1908–1913.
- BEZLAJ, France. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I–V. Ljubljana: SAZU, 1976–2007.
- IVIĆ, Pavle (red.). *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Posebna izdanja, Knjiga LV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 9), 1981.
- KNEŽEVIĆ, Anton. *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben*. Meisenheim am Glan: Slawisch-Baltisches Seminar der Westfälischen Universität Münster, 1962.
- МАЧЕК, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, 1968².
- MALINOWSKI, Lucjan. „Kilka przykładów użycia przedrostka *ko-* w językach słowiańskich.“ *Prace filologiczne*, V, (1899): 117–119.
- MATZENAUER, Antonín. „Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu.“ *Listy filologické a paedagogické*, VIII, (1881): 161–190.
- MIKLOSICH, Franz. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1886.
- POKORNY, Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Bern – München: A. Francke Verlag, 1959–1969.
- RÄSÄNEN, Martti. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1969.
- SCHUSTER-ŠEWIC, Heinz. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, 1–24. Bautzen: VEB Domowina-Verlag, 1978–1989.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SŁAWSKI, Franciszek. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, 1–. Kraków: Nakładem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, 1952–.
- SNOJ, Marko. *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC SAZU, 2003.
- SP: *Słownik prasłowiański* (red. Franciszek Sławski), 1–. Wrocław etc.: Wydawnictwo PAN, 1974–.
- ŠKALJIĆ, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost, 1985.

Извори

- БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ, Јелена. *Рјечник говора Зејне*. Подгорица: ЦАНУ (Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош“, Рјечници, Књ. 6), 2010.
- ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ (Монографије, 4), 2008.
- ЂОКОВИЋ, Љубомир. *Рјечник никшићког краја*. Подгорица: ЦАНУ (Посебна издања, Књ. 68, Одјељење умјетности, Књ. 17), 2010.
- ЖИВКОВИЋ, Новица. *Речник њиројског говора*. Пирот: Музеј Понишавља – Пирот, 1987.
- ЗЛАТАНОВИЋ, Момчило. *Речник говора јужне Србије*. Врање: Учитељски факултет, 1998.
- КОПРИВИЦА, Јован. *Речник говора Бањана, Грахова и Ојујиних Рудина*. Приредио Б. А. Копривица. Подгорица: ЦАНУ (Посебна издања, Књ. 47, Одјељење умјетности, Књ. 10), 2006.
- МИТРОВИЋ, Брана. *Речник лесковачког говора*, Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу, 1984.
- ПОПОВИЋ, Момчило, ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. „О говору Спича: Грађа.“ *Српски дијалектолошки зборник*, LVI, (2009): 1–275.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, 1–6. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СТАНИЋ, Милија. *Ускочки речник*, 1–2, Београд: Научна књига, 1990–1991.
- СТИЛОВИЋ, Рада. „Из лексике Васојевића.“ *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVI, (1990): 121–380.
- ЋУПИЋ, Драго, ЋУПИЋ, Жељко. *Речник говора Загарача*. Српски дијалектолошки зборник, XLIV, (1997).
- ЦВИЈЕТИЋ, Ратомир. *Речник ужичког говора*. Београд–Ужице: Службени гласник – Универзитет у Крагујевцу – Учитељски факултет у Ужицу, 2014.
- HAĐŽIĆ, Ibrahim. *Rožajski rječnik*. Građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja. Rožaje: Kulturni centar Rožaje, 2003.
- OTAŠEVIĆ, Dušan. *Njeguški rječnik*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost (Lexicographia, Knj. 2), 2012.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- TEŽAK, Stjepko. „Ozaljski govor.“ *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5, (1981): 203–428.

Марта Ж. Белетић

ПРИЛАГАТЕЛЪНЫЕ СО ЗНАЧЕНИЕМ ‘КУДРЯВЫЙ’ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ
(на материале *Общеславянского лингвистического атласа*)

Резюме

Этимологический анализ сербских прилагательных со значением ‘кудрявый’, представленных в материале очередного выпуска *Общеславянского лингвистического атласа* „Личные черты человека“, позволяет сделать следующие выводы. Прилагательные, которые возводятся к праславянским источникам (*кокорав*, *кудрав*, *кушйрав*), не имеют общепринятой этимологической трактовки. То же самое относится и к прилагательным, древность которых проблематична (*грзульав*, *чечерав*). Данные формы явно экспрессивны, о чем свидетельствуют их варианты (*грзурав*, *грегурав*; *чечурав*, *чичурав*), а экспрессивная лексика – это пласт, который трудно поддается этимологическому анализу. Многие из рассматриваемых форм представляют собой результат формальных и семантических контаминаций, обусловивших затемнение их исходной структуры (*кврчав*, *кекерасй*, *коврчав*, *чечверасй*, *чкогрйльав*). Наиболее прозрачными являются отглагольные прилагательные (*врийкав*, *грчкав*, *фрцкан*, *чуйав*), хотя и не все соответствующие глаголы имеют единое толкование на праславянском уровне.

Исходными основаниями для мотивационных моделей, реализованных прилагательными со значением ‘кудрявый’, являются следующие понятия: ‘рвать, драть’ (*кудрав*, *чуйав*), ‘крутить’ (*кушйрав*), ‘что-то кривое, корявое’ (*грзульав*, *грзурав*), ‘вертеть, вращать’ (*врийкав*, *коврчав*, *фрцкан*), ‘корчить’ (*грчкав*, *кврчав*), ‘что-то возвышающееся, торчащее’ (*кекерасй*, *кокорав*, *чечверасй*, *чечерав*).

Однако окончательные выводы, касающиеся древности и ареала конкретных лексем, ономаσιологических тенденций и потенциальных лексико-семантических изоглосс, могут быть сделаны лишь в результате анализа совокупного славянского материала, который станет доступным по публикации упомянутого выпуска ОЛА.

Ключевые слова: *Общеславянский лингвистический атлас*, сербский язык, прилагательные, ‘кудрявый’, этимология.

Marta Ž. Bjeletić

ADJECTIVES MEANING ‘CURLY’ IN THE SERBIAN LANGUAGE
(on the material of the *Common Slavic Linguistic Atlas*)

Summary

This paper draws on etymological analysis of Serbian adjectives meaning ‘curly’, registered in the material of the *Common Slavic Linguistic Atlas* (the *Personal Characteristics of Man* volume). Those that can be traced back to Proto-Slavic prototypes (*ko-*

korav, kudrav, kuštrav) have no clear and/or indisputable etymology. The same is true of the adjectives of uncertain Proto-Slavic antiquity (*čečerav, grguljav*). These forms are evidently expressive, which is indicated by their variants (*čečurav, čičurav; gregurav, grgurav*), and the expressive lexicon is a language domain where no single etymological solution is absolutely reliable. Some of the adjectives analysed result from formal and semantic contaminations, which obscures their original structures (*čečverast, čkogrtljav, kekerast, kovrdžav, kvrčav*). The most transparent among them are deverbals (*čupav, frckan, grč kav, vrtkav*), although not all of the respective verbs have generally accepted interpretations at the Proto-Slavic level.

The concepts lying at the basis of motivation models, realised by adjectives meaning ‘curly’, include the following: ‘to tear, pull apart’ (*čupav, kudrav*), ‘to bend’ (*kuštrav*), ‘something bent, knotty’ (*grguljav*), ‘to turn, shake’ (*frckav, kovrčav, vrtkav*), ‘to contract’ (*grč kav, kvrčav*), ‘something raised, sticking out’ (*čečerav, čečverast, kekerast, kokorav*).

However, the final conclusions about the antiquity and distribution of the particular lexemes, onomasiological tendencies and potential lexical isoglosses can be reached only through an analysis of the complete Slavic material, which will be available after the publication of the mentioned volume of the *CSLA*.

Keywords: Common Slavic Linguistic Atlas, Serbian language, adjectives, ‘curly’, etymology.